

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Стахова Ольга Олександрівна

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти

Данилко Лілія Володимирівна

здобувач вищої освіти, магістр
соціально-психологічного факультету
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, Україна

Одним із важливих етапів соціалізації особистості дитини є дошкільний вік. Саме в цей період завдяки активізації спілкування дошкільника з найближчим оточенням налагоджується його повноцінна взаємодія з батьками, ровесниками. Поряд із належним розвитком пізнавальної сфери дитини, її комунікативної, моральної складових велике значення для ведення дошкільником діалогу, налагодження взаємостосунків відіграє емоційно-вольовий компонент його психіки.

Виступаючи складовою психологічної готовності дитини до шкільного навчання, емоційно-вольовий компонент відображає «спроможність до регуляції дитиною власної поведінки та емоційних виявів відповідно до навчальних ситуацій та соціальних вимог, здатність довільно спрямовувати свою психічну діяльність, формування емоційної зрілості» [1, с. 145].

За словами О. Коханової, О. Пасеки, О. Сергєєнкової та О. Столярчук – авторів навчального посібника «Вікова психологія», завдяки появі в дошкільному віці такого базового особистісного новоутворення, як довільність поведінки, у дошкільнят зростає здатність до вольових зусиль, яку вони орієнтують на досягнення цілей і подолання труднощів. Водночас через зростання питомої ваги довільності на фоні імпульсивної поведінки дитини-дошкільника її дії з часом

стають керованішими, емоційні прояви все частіше підкоряються соціально прийнятній меті [1, с. 139-140].

Подібні міркування висвітлені й у науковому доробку Т. Харченко, яка провідним досягненням дошкільного віку визнала довільність як здатність дитини керувати своїми діями, контролювати власні емоції, стримувати їх. При цьому головною рисою довільної та вольової дії дошкільника, на думку дослідниці, є її усвідомленість: без усвідомлення власних дій та емоцій неможливо керувати ними й контролювати їх [7].

Н. Компанець, проводячи аналіз сучасного уявлення про вольовий та емоційний розвиток дітей дошкільного віку, відмітила, що у старшому дошкільному віці стає можливим керування власною поведінкою на основі засвоєних правил і простих моральних норм, проявляються перші спроби стримувати себе; з'являється можливість регулювати поведінку у відповідності з образом, що уявляється; вміння керувати собою починає виділятися як особлива задача. Водночас поява ще одного особистісного новоутворення в дошкільному віці – супідрядності мотивів – визначає загальну спрямованість поведінки дошкільника: як тільки в дитини з'являються мотиви, здатні гальмувати вплив скороминучих бажань, так одразу ж імпульсивність поступається місцем довільності [3, с. 36].

І. Габа, працюючи над проблемою емоційної саморегуляції дітей дошкільного віку, підійшла до даного утворення як до навички «... керування емоціями, знаходження конструктивних способів впоратися з негативними емоціями й управління вираженням сильних емоцій» [7, с. 45]. Розкриваючи особливості розвитку емоційної саморегуляції дошкільнят, дослідниця дійшла до висновку, що у дітей цього віку відбувається активний розвиток усієї емоційної сфери, спостерігається підвищення рівня обізнаності дошкільника про причини емоцій і почуттів, способи їхнього вираження, розширення кола об'єктів емпатії та форм її прояву, а також у послідовна активізація всіх механізмів довільної регуляції емоцій [2, с. 45-50].

Окреслені вище прояви емоційно-вольової сфери дошкільнят є закономірними ознаками цього вікового періоду, які визначають особистісний розвиток нормотипових дітей дошкільного віку.

Утім, як показують останні теоретико-прикладні напрацювання науковців, поведінкова та емоційна саморегуляція дошкільнят із особливими освітніми потребами відрізняється своєю специфікою.

Для прикладу, зупинимось на емоційно-вольовій сфері дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, які на сьогоднішній день становлять одну з найчисленніших груп серед дошкільнят із ООП.

Так, Т. Харченко, здійснюючи психолого-педагогічний експеримент дослідження вольової сфери дошкільників із порушеннями мовлення, виокремила у цих дітей слабку волю, низьку концентрацію уваги, низький рівень довільного запам'ятовування й відтворення інформації, самоконтролю та саморегуляції. За

спостереженнями дослідниці, через недостатньо розвинений вольовий процес у даній категорії дітей виникають труднощі у засвоєнні грамоти й зниження готовності до шкільного навчання [6, с. 181].

Погляди, співзвучні вищезазначеним, відображені й у науковому доробку Л. Трофименко, яка, вивчаючи особистісний розвиток дошкільнят із вадами мовлення, зазначила, що будь-яке порушення вищих психічних функцій тягне за собою особистісні порушення, а деформація особистості призводить до відставання у розвитку когнітивної сфери. Відтак, дітям із тяжкими мовленнєвими розладами притаманні нестійкість інтересів, знижена мотивація, негативізм, невпевненість у собі, підвищена дратівливість, агресивність, образливість, труднощі у спілкуванні з оточуючими, у налагодженні контактів зі своїми однолітками. Крім цього, у дітей-логопатів відмічаються труднощі формування саморегуляції й самоконтролю [5].

С. Конопляста та Т. Сак, даючи психологічну характеристику особистості дошкільника з порушеннями мовлення, відмітили, що у більшості дітей із ускладненим варіантом загального недорозвитку мовлення спостерігається надмірна розгальмованість поведінки. Такі дошкільнята зазвичай імпульсивні, непередбачувані, запальні, забіякуваті, можуть бути не по-дитячому агресивні, жорстокі [4].

Як бачимо, розвиток емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з вадами мовлення відрізняється низкою своїх особливостей, які проявляються у недостатній поведінковій та емоційній саморегуляції дошкільнят, що негативно позначається на продуктивності здійснених ними різних видів діяльності – елементів навчання, праці, гри. Розробка, апробація, впровадження на практиці спеціальної корекційно-розвивальної програми з підвищення рівня саморегуляції дітей із мовленнєвими порушеннями сприятиме їх особистісному зростанню, інтеграції в соціальному середовищі, зокрема гармонійному включенню в майбутній освітній процес.

Список використаних джерел

1. Вікова психологія: навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 384 с.
2. Габа І. Особливості емоційної саморегуляції дітей дошкільного віку // Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. Київ, 2022. Вип. 3 (56). С. 45-50.
3. Компанець Н.М. Розвиток та формування емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку: наук.-метод. посіб. Київ: Актуальна освіта, 2023. 42 с.
4. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 293 с.
5. Трофименко Л.І. Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713055/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D>

1%82%D1%8F_%D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf(дата звернення: 19.05.2025).

6. Харченко Т.Г. Дослідження особливостей самоконтролю та саморегуляції старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III рівня // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Суми, 15 лютого 2019 р.). Суми, 2019. С. 180-185.

7. Харченко Т.Г. Психолого-педагогічний екскурс дослідження вольової сфери дошкільників із порушеннями мовлення. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2cd916b8-26d3-4eb0-becf-da8ff08bcc9a/content> (дата звернення: 19.05.2025).